

Fejedelemség kori erdélyi harmincadosutasítások

A töröcsvári vámos 1658. évi instrukciója¹

Simon Zsolt

A fejedelemség kori Erdélyben és Magyarországon a kincstári jövedelmek igazgatása során többféle irat keletkezett: a hivatali levelezésen kívül bérleti szerződések, nyugták, az egyes hivatalok birtokosának változását tudósító parancslevelek, hivatali instrukciók, leltárak, bevételi és kiadási naplók, összesítő számadások, vizsgálati jegyzőkönyvek, amelyek mellett az egyes hivatalok jellegzetes tevékenységétől függően még további iratokat is kiállítottak, így a harmincadosok esetében vámtarifákra és -cédulákra.²

Jelen tanulmányunkban az előbb felsorolt irattípusok közül az utasításoknak egy csoportjáról, és pedig az erdélyi harmincadosoknak adottakról kívánunk szólni, főképpen a mellékletben közölt 1658. évi töröcsvárira összpontosítva. A hivatali instrukciók olyan iratok, amelyekben az – általában távol levő – tulajdonosok, birtokosok vagy hivatalvezetők egy bizonyos tevékenységgel, tisztséggel, hivatallal megbízott személynek felsorolják a legfontosabb konkrét tennivalóit, „kijelölik a követendő elveket s előírják a cselekvés módját, [...] tartalmazzák azokat az előírásokat, amelyek szerint gazdálkodnia kell.”³

A korai Kárpát-medencéből egy sor utasítás ismertes, a teljesség igénye nélkül megemlíjtük a királyi Magyarországról a helytartónak és a helytartótanácsnak (1528., 1543),⁴ az 1528-ban felállított Magyar Kamarának (1528., 1531., 1548., 1561., 1569., 1672), ezen intézmény kamaramesterének (főpénztárosának) és ellenőrének (1545), kamarásainak (1549., 1550), a Szepesi Kamarának/igazgatóságának (1554., 1557., 1571., 1608., 1629., 1631., 1673.,

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH 117026 PD nyilvántartási számú kutatási projektje támogatásával készült.

² A fejedelemség kori harmincadosokra összefoglalóan lásd: Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 446–458.; Demény: *Regimul tricesimelor*. Az említett irattípusokra – az előbb idézett munkákban hivatkozottakon kívül – néhány további példa: Manolescu: *Comerțul Țării Românești*; Simon: *Az erdélyi huszadvámok*; Takáts: *A harminczadosok elleni vizsgálat*; Geceşny: *Egy harmincadvizsgálat*; *SzT.* 4. köt. 1100–1102. (cédulák, 1671., 1681); Simon: *Tarifă tricesimală (vectigálok)*.

³ Imreh: *Mezőgazdasági rendtartások*. 40–42.

⁴ R. Kiss: *A helytartótanács*. 337–339., 362–364. Csak a második irat mondja magát *instructiónak*. Helytartói kinevezés, a hatáskör megjelölésével 1532-ben, 1542-ben, 1550-ben és 1554-ben: uo. 344–345. (vö. 345–346), 359–360., 395–396., 404–409. (*conditionibus infrascriptis; Auctoritas domino locumtenenti pro officio data; conditiones; literae conditionum [...] conditionibus, qualitatibus et exigentiis*). I. Ferdinánd utasítása a helytartótanács tanácskozásának rendjéről (1549., 1550): Uo. 375–378., 396–400.

1675., 1685., 1690., 1695), levéltárnokának (1622), a Magyar Kamara felsőmagyarországi jövedelmei pénztárnokának (1624., 1629., 1662, 1669), tanácsosainak (1643), a pozsonyi, magyaróvári, esztergomi, nagyszombati harmincadhivatalnak (1531., 1532., 1534., 1535., 1538., 1623), a pozsonyi és stomfai (1536), a nagyszombati, sassini, szakolcai és szenicei (1537), a szlavóniai. (1538), nedelicei (1539), a dunántúli és a Budától északra fekvő (1543., 1545), a budai, pesti, székesfehérvári, váci és kevi (1540 körül), a győri, székesfehérvári és óvári, valamint sági, báti, szécsényi, losonci és rimaszombati (1543), a 11, ill. 13 északnyugati vámból álló harmincadcsoporthoz (1545., 1546., 1549., 1555), a szakolcai (1540), kassai (1552., 1567), besztecebányai (1565), továbbá ismeretlen vagy az összes harmincadosnak (1560., 1561. [tervezet], 1562–1563., 1600., 1615., 1629), az óvári, pozsonyi, kassai harmincadellenőrnek (1532., 1538), a nagyszombati és még 7 vámhivatal harmincadfelügyelőjének (1549., 1550., 1552), a bécsi, tescheni és hainburgi handgróf pénztárnokának (1565., 1578., 1662), a morva handgrófnak és annak pénztárnokának (1574., 1577), a Morava folyó menti határmenti felügyelőnek, a magyarországi kamarai főharmincadlovasnak (1656., 1673), a gödingi, hradischi és landshuti harmincadlovasoknak (a XVII. század végén), a kamarai uradalmak tisztviselőinek (1532–1598., 1616), a főkamaragrófnak (1568. [tervezet], 1598., 1600., 1610., 1624., 1633), a körmöci alkamaragrófnak (1607., 1619), a selmeci, ill. körmöci ellenőr-számvevőnek (1596., 1601., 1605., 1608., 1672., 1676., ill. 1606., 1613., 1631), a körmöci bányamesternek (1537), a selmeci bányagondnoknak (1496), a selmeci alkamaragróf ellenőrének (1580), pénztárnokának (1601., 1605., 1611), a selmeci kamara valamennyi tisztviselőjének (1676), a besztecebányai kamarának (általános utasítások: 1558., 1565., 1612., 1630., 1641), számvevőnek (1558., 1565., 1612., 1623., 1630., 1662), pénztárnoknak (1565., 1587., 1589., 1612., 1630., 1631., 1636., 1662), intézőnek (1587), segédintézőnek (1662), ellenőrnek (1592., 1607), bányamesternek (1623., 1662), kohótisztnek (1625., 1662), sáfárnak, írnoknak, kémlésznak, udvarbíróknak, gereb- és faírnoknak, erdőmesternek, erdészeti írnoknak (1662), erdészeknek (1564), a breznóbányai erdősáfárnak (1607), írnoknak, számvevőnek (1681., 1686), a nagybányai kamara és vár prefektusának (1552 vagy 1553), a nagybányai pénzverőkamara, pénzverőmesternek, ellenőrnek (1609., 1674., 1680), a pozsonyi pénzverőház pénzvizsgálójának, tisztjeinek (1660 körül, 1674), a máramarosi, ill. rónaszéki sókamarának (1548–1550., 1591., 1600., 1671., 1673., 1675), a szigeti faktornak, a nagyági officiálisnak, a tokaji tisztnek (1550), a máramarosi bányák provizorának (1680., 1684), a pozsonyi sókamarásnak (1575), adórovóknak (1532., 1533., 1554.,

1564., 1576–1577., 1647., 1674., 1676., 1677),⁵ tizedszedőknek (1571–1606., 1583., 1597., 1672),⁶ igen sok kapitánynak,⁷ a Magyar Kancelláriának (1690).⁸

Erdélyből a sókamarásoknak (1528., 1552., 1553), az erdélyi sóinspektornak, a marosváradjai, továbbá a dévai sókikötő számtartójának (1664), a vízaknai, széki, tordai, valamint kolozsi sókamarásnak (1665), a marosújvári sókikötő számvevőjének (1669), az erdélyi jövedelmek főigazgatójának, illetve a (fő)kincstartónak (1553: instrukció helyett adott artikulusok, amely szerint ahelyett majd új utasítást kell kiadni, amely majd 1554-ban készül el; 1583., 1598., 1603., 1620., 1630), az Erdélyi Kincstár elnökének (1598),⁹ az erdélyi jövedelemkezelőnek, udvarbírónak (továbbá gubernátornak és tanácsnak, 1604),¹⁰ a jövedelemigazgató pénzügyi ellenőrének, valamint az aranybeváltás ügyeiben az előbbi segítőtársának, továbbá a lustramesternek (1553),¹¹ a székelyföldi adószedőknek (1559., 1566.,

⁵ Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 148–178., 182–183., 185–203. (Szepesi és Magyar Kamara), 205–229. (harmincadok), 238., 246., 283–285. (adószedők), 303–325., 331–367. (bányák), 497–499., 500., 1. jegyz., 501. (sókamárak), 502–503., 506., 3. jegyz.; *EOE*. 6. köt. 165. (Nagybánya); Nagy: *A Magyar Kamara*. 10., 17–18. (kamárak), 61–62., 64–65., 71., 84. (harmincadok), 40., 53–57. (uradalmak), 104., 109., 455. (sókamárak), 134., 141., 142., 609. jegyz., 97. (adóróvók, pénzverde); R. Kiss: *A helytartótanács*. 371., 374., 378., 400. (kamárasmester, kamárások); Kenyeres: I. Ferdinánd reformjai. 74., 45. jegyz., 80., 59. jegyz. (Esztergom, Szlavónia); Acsády: *Magyarország pénzügyei*. 86., 127., 160., 1. jegyz. (adók, 1532., 1554., Óvár, 1532., Szakolca); Takáts: A harminczadosok elleni vizsgálat. 252., 257. (1560–1561, harmincad); Kenyeres (szerk., bev.): *Uradmí utasítások*. 1–2. köt.; Sarusi Kiss: Élismesteri és tizedutasítás. 203–220. (murányi és kassai élismesterek, 1551., 1553); Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*. 330., 267–271. jegyz. (Máramaros, 1671–1684); Fazekas: *A Magyar Kancellária*. 248. (1623).

⁶ Sarusi Kiss: Élismesteri és tizedutasítás. 203–226.; Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 272., 1. jegyz.

⁷ Pld. a dunántúli (1546., 1553., 1574., 1582), komáromi (1552), lévai (1556–1558 között), szigeti (1558), kassai, felső-magyarországi (1559), győri (1560., 1602., 1658), palotai (1566), kanizsai (1567., 1571., 1574., 1582), veszprémi (1567–1568., 1574., 1578., 1589., 1599., 1626., 1629., 1638., 1648., 1656., 1674) és lévai főkapitánynak (1635., 1639., 1650), a pápai (1597), veszprémi vicekapitánynak (1636., 1664), a szigetvári, érsekújvári, kiskomáromi, szigligeti, vázsonyi, szentmártoni, tihanyi (1550., 1574., 1578., 1586., 1599., 1603., 1623., 1624., 1648) és füleki kapitánynak (1578., 1656), az érsekújvári várnagynak/officialisnak (1571., 1574., 1576., 1590). Pálffy: A veszprémi végvár. 110–115., 118., 122., 125., 128., 129., 139., 142., 38. jegyz., 148., 150., 152., 154., 160., 164–167.; Pálffy: *A győri főkapitányság*. 48., 103., 142., 148., 536. jegyz., 155., 177., 657. jegyz., 173., 221. (Eger, Győr, Kanizsa [1571., 1574., 1582], Dunántúl, Szigliget); Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 262., 1. jegyz. (Sziget, Fülek); Oborni: Várkapitányi utasítások. 101–107. (Érsekújvár). A komáromi (1584) és/vagy érsekújvári (1589) és/vagy esztergomi főkapitány utasítására (1595); Pálffy: *A győri főkapitányság*. 221.

⁸ Fazekas: *A Magyar Kancellária*. 204–206. 1561-ben és 1590 körül az írásbeli munkát részben szabályozó belső utasításokat is szerkesztettek. Uo. 45. A korajúrkori pénzügyigazgatási utasítások nagy számára utal, hogy a Magyar Kamara levéltárában az őrzésükre létrehozott különálló fondban az 1531 és 1849 közötti időszakból 22 csomónyi és 14 kötetnyi instrukció található. Maksay: *A Magyar Kamara*. 13–14.

⁹ Kruppa: Miksa főherceg. 834–836.

¹⁰ *EOE*. 5. köt. 244–260., 342. Királyi biztosoknak szóló instrukció sürgetése 1606-ból: Uo. 352., 5. jegyz.

¹¹ Strieder: Dernschwam. 276. (a Magyar Kamarának az erdélyi sóbányászat ügyében kelt *instruction*jának a címzettje ismeretlen, így kizárásos alapon csak feltételezzük, hogy az az erdélyi sókamárak ispánjának vagy kamárásainak szól); Oborni: *Erdély pénzügyei*. 91., 93., 123., 124., 126., 129., 161., 172–196., 244–250., 256–259., 270., 274.; — a: Az erdélyi sókamárak; A marosújvári sókikötő; *EOE*. 1. köt. 464., 2. jegyz., 3. köt. 175., 5. köt. 47–48., 3. jegyz.; Utasítás 1598; Az erdélyi főkincstartó; A.: Brandenbúrgi Katalin. 461–462.

1571. és egy XVI. századi ismeretlen esztendőben),¹² a kolozsvári adószedőknek (1578), vásár-, illetve malombíróknak (1580., 1596., 1597., 1604.; 1588),¹³ a marosújvári tisztartónak, a hadadi várnagynak vagy udvarbíróknak, a kisleludi, görgényi, kövári, fogarasi, szentbenedeki, ebesfalvi, drassói, gyulafehérvári és balázsfalvi udvarbíróknak (1583., 1584., 1588., 1592., 1604., 1623., 1624., 1630., 1633., 1634., 1670),¹⁴ a bodolai vár, a székelyudvarhelyi és miklósfalvi uradalom gondviselőjének, az udvarhelyi udvarbíróknak (1676., 1678., 1687), a csíki vasbányák és vám gondviselőjének (1681),¹⁵ az erdélyi, valamint váradi dézsmásoknak (1609., 1618, 1622., 1630., 1634., 1641., 1664)¹⁶ és az „arendáknak, [...] egyéb adóknak szedőiknek” (1677) adott instrukciókat.¹⁷

A nem gazdasági jellegű erdélyi utasítások közül megemlíjtük a vajdának (1552., 1553),¹⁸ az Erdélyt kormányzó hármastanácsnak (1583), kormányzónak, illetve helytartónak (1585., 1620., 1630),¹⁹ a székely főkapitánynak (aki akkor egyben háromszéki kapitány is volt), továbbá királybíróknak (1602),²⁰ a váradi (1575., 1588., 1592., 1635., 1640),²¹ kolozsvári (1670 vagy 1671., 1675) és somlyai főkapitánynak (1675),²² a fogarasi várnagyoknak és udvarbíróknak (1648),²³ a huszti vár kapitányának és várnagyainak (1669., 1670., 1673), valamint az udvarmesternek (1620) adottakat.²⁴

Ismeretesek egyedi, speciális esetekre szóló utasítások is, mint például amelyek I. Ferdinánd Erdélybe és környékére küldött megbízottainak: az erdélyi országgyűlésre (1528), a máramarosi sóbányászat, valamint Nagybánya ügyének rendezésére (1548., 1553–1554), az

¹² *EOE.* 2. köt. 119., 123., 474., *SzOkl.* 2. köt. 182., 3. köt. 335–337.; Balló: A székelyek. 138–139.

¹³ *SzT.* 5. köt. 694–695.

¹⁴ Veress (közrebocsátja): *Báthory István levélváltása.* 103. (1583); Bogdándi (szerk.): *Kolozsmonostor.* 789. sz.; Prodan: *Iobăgia în sec. XVI.* 2. köt. 587–592.; A kövári udvarbíró; Az ebesfalvi tisztartó; Imreh: *Mezőgazdasági rendtartások.* 42–49.; A balázsfalvi udvarbíró.

¹⁵ *SzOkl.* 6. köt. 361., 378., 413., 392.

¹⁶ *EOE.* 6. köt. 158–161., 7. köt. 492., 8. köt. 102., 9. köt. 105., 400., 10. köt. 316.; Imreh: *Bethlen Gábor.* 39.

¹⁷ *SzT.* 5. köt. 694.

¹⁸ Szilágyi: *Levelek a vörösvári levéltárból.* 5–8., újraközlése: Jakó: *Az erdélyi vajdák.* 86–87., e két kiadás által nem jelzett korábbi kiadása: Bethlen, W.: *Historia.* Tom. 2. 533–538. (az utóbbi újraközlése és fordítása: Pray: *Annales.* Pars 5. 456–457.; Bethlen F.: *Erdély története.* 2. köt. 164–166.) (1552); Kármay: Dobó István. 434–439; ezen utasítás egy másik (egy bekezdéssel hosszabb) irat alapján való kiadása, apró eltérésekkel: Oborni: *Erdély pénzügyei.* 164–174. (1553). Vajdának szóló utasítás említése 1554-ben és 1571-ben: Uo. 126.; *EOE.* 2. köt. 478.

¹⁹ Veress (közrebocsátja): *Báthory István levélváltása.* 20–29., 261–266. (vö. *EOE.* 3. köt. 90., 185); Oborni: Bethlen Gábor. 252–261. (Formailag nem instrukció, de gyakorlatilag a gubernátor egyes jogait és kötelezettségeit írja le az 1630-as diéta 4., „conditiók” alcímmel ellátott cikkelye. *EOE.* 9. köt. 115.)

²⁰ *SzOkl.* 3. köt. 157–159.

²¹ *EOE.* 3. köt. 78., 285., 2. jegyz., 406–409., 10. köt. 51.

²² *SzT.* 5. köt. 694.; *EOE.* 16. köt. 115–119., 181–184.

²³ Makkai (s. a. r., bev.): *I. Rákóczi György iratai.* 522–523.

²⁴ Koncz: A huszti vár; Uő: Huszt. 281–284.; Toldy: Csúthi Gáspár; Horváth: Magyar regesták. 175–179.

erdélyi jövedelmek feltérképezésére (1552), valamint Castaldónak és Nádasdy Tamásnak (1551),²⁵ továbbá az Erdélyből külföldre küldött követeknek (1542–1543., 1555., 1563., 1565., 1572., 1584–1586., 1588–1594., 1632., 1634–1635, 1637., 1640–1646., 1648., 1650., 1656., 1658, 1651., 1655., 1657., 1658),²⁶ az országgyűlési követeknek (1556–1665),²⁷ a királyi sereg által a jobbágyoktól elvett élelmiszerek ügyében kirendelt bizottságnak (1555), a Kőhalomszékbe hadat gyűjteni küldött Sepsi, Kézdi és Orbai székek királybirájának (1562), a hátralékos bírságok behajtáért kiküldötteknek (1584), a Moldvába küldendő hadak fővezérének (1592), a székelyeket összeíró megbízottaknak (1606., 1614., 1623),²⁸ hadak fogadásáról (1620), a sepsi-, kézdi- és orbaiszéki helyettes kapitánynak a határszélek megerősítése ügyében (1626), az udvarhelyi vár tartozékai, valamint az udvarhely- és háromszéki vitás templomok ügyében kiküldött bizottságnak (1630), a Fehér megyei gonosztevők üldözéséről (1641), a székely generálisságba és az udvarhely- és háromszéki főkapitányságba beiktató megbízottaknak (1643), a bethlenösi ispánnak a dézsmáról (1643), a marosszéki főkapitánynak hadai készenlétben és rendben tartásáról (1670), a bölöni vártemplomba menekültek strázsáinak (1690) szóltak.²⁹

A fentebbi áttekintés alapján úgy tűnik, hogy Magyarországon kezdetben, egy-két kivételtől eltekintve (mint amilyen az 1496-os utasítás is volt) vélhetőleg a XVI. század első évtizedeiig előszóban látták el utasítással a méltóság- és tisztségviselőket,³⁰ és látszólag itt csak I. Ferdinánd térnyerésével, a Habsburg-tartományoknak vele érkező, fejlettebb írásbeli

²⁵ *MOE.* 1. köt. 226–230., 232. (1528); Oborni: *Erdély pénzügyei.* 43., 46–47., 70–71.; Ember: *Az újkori magyar közigazgatás.* 502–504. (Nagybánya, 1553–1554). Néhány korai adat magyarországi követutasításra, amelyek I. Ferdinándnak Magyarországra (1526., 1531–1532), a horvát országgyűlésre (1529., 1533), V. Károlynak a magyar rendekhez (1531–1532), az utóbbiaknak I. Ferdinándhoz küldött követeinek (1530), Szapolyai Jánosnak a berenhidai gyűlésre küldött biztosának szóltak (1532): *MOE.* 1. köt. 23–25., 37., 1. jegyz., 60–70., 76., 4. jegyz., 85. (1526), 242., 275–280., 384–408., 414., 428., 441–452., 457., 487.

²⁶ A követeket a Habsburg-uralkodóhoz, az esztergomi érsekhez, a pozsonyi országgyűléshez, Lengyel-, Svédországba, Danckába, Radzivil herceghez, Havasalföldre, a kozák hetmanhoz, a tatár kánhoz, a Portára, illetve a budai béghez küldték. *EOE.* 1. köt. 130–134., 176., 212–213., 551., 567., 569., 2. köt. 161., 2. jegyz., 162., 215–216., 244–246., 420., 2. jegyz., 3. köt. 54., 2. jegyz., 61., 3. jegyz., 63., 70–72., 74., 78–79., 267–269., 271., 2., jegyz., 272–273., 275–276., 282., 2. jegyz., 285., 287., 298., 342–344., 10. köt. 13., 66., 108–115., 263–264., 295–296., 392., 396., 397., 407., 419–423., 426., 427., 442–451., 494–495., 497–500., 511–527., 11. köt. 14., 83–98., 136–138., 205–208., 214., 221., 337., 374., 431–439., 441., 474–477. Megemlíthető még I. Ferdinánd Erdélybe küldött követeinek instrukciói (1540., 1555). *EOE.* 1. köt. 48–53., 541., 558.

²⁷ Trócsányi: *Az erdélyi fejedelemség országgyűlései.* 33–39.; *EOE.* 2. köt. 53., 220., 292., 297., 306., 3. köt. 147., 5. köt. 410; 9. köt. 341–343., 10. köt. 106., 135., 11. köt. 119., 174., *SzOkl.* 6. köt. 299–300. (1556–1557., 1564–1566., 1580., 1606., 1632., 1637., 1638., 1651., 1653., 1665).

²⁸ *EOE.* 5. köt. 316., 4. jegyz.; *SzOkl.* Új sorozat, 4. köt. 488., új sorozat, 5. köt. 350–352.

²⁹ *SzOkl.* 2. köt. 169., 3. köt. 94–95.; *EOE.* 1. köt. 537–538., 3. köt. 412–415., 6. köt. 546–547., 8. köt. 357–359., 10. köt. 304–307., 409.; *SzOkl.* 4. köt. 307–308., 330., 6. köt. 109–111.; Jakó (bev., jegyz.): *A dézsma.* 75–76.

³⁰ Uő: *Az erdélyi vajdák.* 81.

adminisztrációval rendelkező államapparátusa³¹ révén és hatására terjedtek el a hivatali utasítások (még ha figyelembe is vesszük, hogy a Habsburg-adminisztráció irathagyatéka sokkal épebben őrződött meg, mint a középkori Magyar Királyságé és a Szapolyaiak, valamint utódjaik államáé). Még ha a Mohács előtti előzményeket még sűrű köd is borítja, így az akkori állapotokkal való összevetés meglehetősen kockázatos, de az már biztos, hogy I. Ferdinánd uralma kezdetétől fogva nagy hangsúlyt fektetett az instrukcióra, hiszen 1528-ban meghagyta a Magyar Kamarának, hogy az annak alárendelt hivatalokat lássa el részletes utasításokkal³² – és a fentebbi felsorolás szerint ez nem maradt pusztába kiáltott szó.

Az 1690 előtti Erdélyből azonban jóval kevesebb ilyen jellegű forrás maradt fent, például a tanulmányunk tárgyát képező harmincadinstrukciókból mindeddig csak négynek a szövegét ismerjük, és további kettőnek a tartalmát, amelyeket 1591-ben egy ismeretlen, 1658-ban és 1672-ben a töröcsvári, 1664-ben a marosváradjai, 1685-ben a marosváradjai, szászvárosi, dévai és brádi harmincadosnak címeztek, 1603-ban pedig az erdélyi főharmincadosnak (másképpen harmincadfelügyelőnek) és harmincadosainak (az utóbbi irat egy tervezet volt).³³ Efféle iratokat ellenben egyrészt már korábban összeállítottak, másrészt jóval nagyobb számban, mert egyrészt 1564-ben, 1573-ban és 1576-ban a diéták a harmincadosoknak a fejedelem által előírt és nekik átadott utasításokat említik, 1604-ben az I. Rudolf Erdélybe küldött biztosainak adott instrukció a harmincadosoknak és ellenőröknek szóló utasításokat (amelyeket a szükségletnek megfelelően át kellett dolgozni), 1627-ban egy parancslevél az ojtozi harmincadosnak adottat,³⁴ másrészt legkésőbb a XVII. században már elvileg minden harmincadosnak kiállítottak, hiszen 1620-ban a fejedelem egyebek mellett azt is előírta a főkincstartónak, hogy az alája tartozó hivatalok tisztjeinek „szokása szerint instructiót adasson exactorink által”.³⁵ A valóságban mindez ellenben másképp történt, mert pld. 1558-ban 9 Kassa

³¹ A Habsburg-uralkodók által az osztrák központi hivataloknak adott utasítások 1497 és 1681 között: *Die österreichische Zentralverwaltung*. I. Abt. Bd. 2. 2–3., 50–53., 76–84., 126–139., 238–357., 397–413., 455–473., 533–663.

³² Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 121.

³³ Utasítás 1591; Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 450–452., 456–457. (1603., 1664); *EOE*. 15. köt. 286–293. (1672); K.: Utasítás 1685. Az 1658-as irat szövege a jelen tanulmány végén olvasható.

³⁴ *EOE*. 2. köt. 224., 534., 3. köt. 107., 5. köt. 250.; *SzOkl*. 4. köt. 232.

³⁵ Az erdélyi főkincstartó. 41. A főkincstartó alá tartozó tisztek közé számítottak a harmincadosok is, mert őket – ugyanazon utasítás értelmében – az előbbi választotta ki, szabta meg fizetésüket, vette el tőlük negyedévente a bevételeket, tőle függtek, ő vette el tőlük negyedévente a bevételeket, ő adott nekik nyugtát (és evvel kellett számot adjanak az exactoroknak), és félévente a főkincstartónak adtak számot. Uo. 41–42. Vö. Imreh: *Bethlen Gábor*. 33–34.–1630-ban a diéta 4. cikkelye és – erre való hivatkozással – a kincstartónak szóló utasítás is az összes fiskális bevételeket szintén a kincstartó kezébe rendelte. *EOE*. 9. köt. 81–82.; A.: Brandenburgi Katalin. 461.

környéki harmincad közül csak háromban volt, „nagyobbára elavult, utasításuk”, 1668-ban Nyugat-Magyarországon négy harmincadon nem volt fellelhető instrukció, egy ötödikben egy korábbi, ráadásul egy más hivatalnak szóló utasítást találtak, két további harmincadon pedig a korábbi vámosokét.³⁶ A fentebb leírtak azt sejtetik, hogy ha a harmincadinstrukciókkal való ellátottság tekintetében az I. Ferdinánd uralta részek előbbre is jártak Szapolyai János államánál, ez a különbség az 1560-as évektől, ha egyáltalán még fennállt, már kismértékű lehetett (ami nem azt jelenti, hogy Erdélyben eszményi állapotok uralkodtak volna, mert, mint láthattuk, ez a nyugat-magyarországi vámokra még a 17. század második felében sem volt jellemző).

Mielőtt közreadnánk az 1658-as töröcsvári utasítás szövegét, röviden ismertetjük annak tartalmát.³⁷ Az irat először a harmincadostól azt követeli, hogy az a „hűségéről megemlékezzék”, a *vectigal*, azaz a vámtarifa-jegyzék alapján „igazan és híven” vámot vegyen, az ott nem feltüntetett áruk után pedig 4,5%-os értékvámot (1. pont), azt senkinek el ne engedje, illetve a vámmentességet bizonyító iratokról másolatot készít(tes)sen, és azokat számadásakor bemutassa, a megvámolt árukat név szerint összeírja (2), azokról harmincadcédulát adjon a kereskedőknek, hogy avval azok más harmincadokon bizonyíthassák a vám megfizetését (3). Vigyázzon, hogy a kereskedők ne kerüljék ki a vámhivatalt, a vámelkerülők javait kobozza el (4), mint ahogy a tiltott árucikkeket (aranyat, ezüstöt, higanyt, rezet, lábasmarhát, vad-, ökor- és tehénbőrt, mézet, viaszt, dutkát és „jó pénzt”) kivivőkét is (7), és lovakat és fegyvereket se engedjen exportálni (11., 16),³⁸ de a vámelkerülőktől is hajtsa be a vámot (már amennyiben meg tudja azokat fogni), a közülük magukat ártatlannak vallók ügyét – „jámbor és értelmes személyek” bevonásával – tárgyalja meg (6). A kereskedőkkel az áruikat először a vámra vitesse (mielőtt azokat a szállásukra szállítanák), ott vegye azokat nyilvántartásba és adjon azokról nekik vámcédulát (5), mint ahogy a más harmincadhivatalok vagy sókamarak által kibocsátott cédulákat elvegye „és colligálván, szükség esetén a számvévőknek bemutassa” (8). A sókamarak eladási nyilvántartásaiba nem vett sőt kutassa fel és kobozza el (9); csak annak a szállítmányát vizsgálja meg, amellyel kapcsolatosan kétségei vannak, másokat ne sarcoljon meg és ne háborgasson (10). Ő maga ne kereskedjen (12), a szomszéd harmincadossal ne egyeztessen a vámcédulák tekintetében, csak a fejedelem számvevői által kiállított, pecsétes cédulákat használjon, csak a

³⁶ Acsády: *Magyarország pénzügyei*. 140–141.; Gecsényi: Egy harmincadvizsgálat. 366.

³⁷ A vám 17. századi története nincs megírva, csak a brassóié a 16. század végéig: Manolescu: *Comerțul Țării Românești*.

³⁸ A kiviteli tilalmakra lásd: Imreh: *Bethlen Gábor*. 43–44., 80–82.; Az erdélyi főkinccstartó 42.

számvevőjére bízta a cédulák (vagy a bevételek?) begyűjtését, magának a fejedelem kárára ne szerezzen előnyt (13). A particularis és fő számadáskönyvét és egyéb iratokat a megadott határidőn mutassa be, és adjon számot (14). A szekerek elé fogott, így húzóerőnek álcázott, de külföldön mégis eladott állatokkal üzletelőket büntesse meg (15), az importált fegyverekről tudósítsa a fejedelmi prefektust, a nyest-, nyuszt- vagy hiúzbőrökről/szörmékről és jó lovakról az elővásárlási joggal bíró fejedelmet (16). Vigyázzon az ösvényekre, álutakra, a harmincadokra ártalmas nyitott utakra (17), a harmincadon járó embereket, akik a havasokra nem az ott lévő szarvasmarháik miatt mennek, fogja meg vagy írja össze, és a legeltetés ürügyén a szarvasmarháikat vámmentesen kivivő és eladó személyeket büntesse meg vagy idézze törvény elé (18), a hazamenő havasalföldiek személye után két forintot vegyen, és különösen vigyázzon arra, hogy a Moldvából bejövőkötől vegyen harmincadot (19), valamint a Lengyelországból behozott nyuszt- és másfajta bélések, valamint a kivitt vadbőrök (?) után (20).

Az utasítás, címe alapján, Pütkösi Györgynek szolt. Ő talán azonos a háromszéki Uzonban lakó, primipilusból lett nemes Pütkösi Mihály fiával,³⁹ aki 1632 és 1641 között a nagyobbik fejedelmi kancellária írnoka volt,⁴⁰ 1658. április 22-án a Portára a küldték (hitlevele 14-én kelt), ahol június 22-én – mivel az általuk bevitt erdélyi adó nem volt elégséges – már fogságban sínylődött, és ahonnan nem sokkal 1660. május 31. előtt érkezett meg Barcsai Ákos fejedelemhez (aki a jelzett napon Medgyes melletti táborából azt írta, hogy Pütkösi „mostanában” érkezett hozzá).⁴¹ 1663 tavaszán megint diplomáciai feladatot teljesített, ezúttal „adhaerens követ” volt a temesvári pasánál, 1665 tavaszán pedig részt vett az országgyűlésen; élete 1671-ben ért véget.⁴² (Azért nem lehetünk biztosak a harmincadosinstrukció címzettje és a diplomata azonosságában, mert az utasítást 1658. május 26-án keltezték, a követ hitlevelét pedig már április 14-én – igaz, elképzelhető, hogy utóbbinak a vámot csak annak Isztambulból való, még azévre tervezett visszatérte után óhajtották átadni.)

Az iratot Kendi János írta alá, nyilván fejedelmi prefektusi minőségében, hiszen ez a tisztségviselő volt a fejedelmi kincstárnak a tényleges vezetője, az inkább névleges kincstartó mellett – ráadásul lehetséges, hogy 1658-ben nem is volt betöltve az utóbbi tisztség (ez akár

³⁹ *SzOkl.* Új sorozat, 5. köt. 51.

⁴⁰ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*. 194. (1635-re és 1637-re még lásd: *SzOkl.* Új sorozat, 5. köt. 51; Makkai (s. a. r., bev.): *I. Rákóczi György iratai*. 484.)

⁴¹ *TMAOK.* 7. köt. 389–394. Vö. Biró: *Erdély követei*. 128–129. Pütkösi isztambuli tartózkodására lásd még: *EOE.* 12. köt. 147., 317. (1659. jún. 27., dec. 28.)

⁴² *Rozsnyay Dávid*. 321., 411–412. (május 24.), 472. Bethlen J.: *Erdély története*. 188., 662. (1663., 1671); *EOE.* 14. köt. 104. (1665. máj. 10.)

Kendi aláírói minősége alapján is valószínűsíthető), hiszen 1658-tól 1661-ig, de talán 1663-ig vagy akár 1678-ig is (és utána 1690-ig) nem ismeretes a kincstartó személye.⁴³

Az instrukció tehát a harmincadosnak a legfontosabb hivatali kötelezettségeit, nevezetesen a vámolással összefüggő tennivalóit írja elő, a legrészletesebben azt, hogy hogyan vámoljon, mit próbáljon megelőzni és hogyan, a lényeg az lévén, hogy a törvényes vámokat behajtsa, a vámot elkerülni igyekvőket pedig harmincadfizetésre kényszerítse – vezérlő elve megegyezett a gazdálkodással (is) foglalkozó többi utasításokéval, amely szerint az instruált személynek a jövedelmeket növelnie kell, a károkat pedig csökkentenie, a rábízott javaknak „legyen jó, becsületes gondviselője”, vagy még általánosabban megfogalmazva, amint az 1554-es lévai udvarbírónak meghagyták, mindig a tulajdonos „hasznát tartsa szem előtt” (ebben az esetben a királyét), és 1658-ban azt várták el a Portára küldött követtől, hogy úgy viselkedjék „mindenekben, mint ő nagyságának [azaz a megbízónak, a fejedelemnek] tökéletes igaz hívéhez illik”.⁴⁴

Az 1658-as utasítás egy része kisebb-nagyobb mértékben átveszi az 1591-es instrukció zömét (annak 9 pontjából hetet), abból legtöbbször szó vagy értelem szerint emelvén át szövegrészeket. A korábbi irat első pontja azért maradhatott ki a későbbi szabályzatból, mert az a harmincadok bérletére vonatkozott, 1658-ban pedig a vám látszólag nem volt bérbe adva. (A másik hiányzó pont, a második, a fejedelmi udvar szükségére beszerzendő árukról, nevezetesen különféle posztókról szól.) Az 1658-as instrukció másfelől két azonos jellegű későbbi irattal mutat igen nagyfokú egyezést, amelyeket 1672-ben a töröcsvári harmincadosnak, illetve 1685-ben a marosváradjai, szászvárosi, dévai és brádi főharmincadosnak címeztek⁴⁵ (a megegyezéseket félkövér betűkkel a mellékletben jeleztük), mint ahogy más hivatalok különböző időpontokban kelt utasításai között is nagyfokú az átfedés.⁴⁶ Mindez érthető, ha arra gondolunk, hogy a szóban forgó intézményekben, gazdasági egységekben folyó tevékenységek módja, így az ottani alkalmazottak kötelezettségei is néhány évtized alatt lassan vagy néha egyáltalán nem változtak.

⁴³ Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*. 320–337. (Kendire itt: Uo. 327). Életére lásd: Csáki: Kendi János. 43–52.

⁴⁴ Imreh: *Mezőgazdasági rendtartások*. 40–42.; Kenyeres (szerk., bev.): *Uradalmi utasítások*. 374., 377.; *TMÁOK*. 7. köt. 389.

⁴⁵ K.: *Utasítás 1685*.

⁴⁶ Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*. 150., 173., 215., 217., 309–310., 312., 333., 2. jegyz., 334., 1. jegyz., 354., 428.; Nagy: *A Magyar Kamara*. 10., 17–18.; *Utasítások 1664/5-ből*. 185., 1. jegyz.; Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*. 330.; Balogh: *Utasítás*. 87.

Melléklet

1658. május 26., Gyulafehérvár. Pünkösdi György, törcsvári harmincadosnak Kendi János által adott utasítás.

Papírfüzet, melynek oldalai középen keresztirányban kiszakadtak. Román Nemzeti Levéltár, Beszterce Megyei Hivatal, Beszterce, Iuliu Marțian személyi gyűjtemény (Colecția personală Iulian Marțian), LIV/169. csomag, 18. sz., 12r–18v fol. Az irat egy gépirásos másolata (apróbb hibákkal): Uo. 20r–22v fol. Átírásunkban az. 1–10., illetve a 11–20. pontokban félkövér álló betűkkel az 1591., illetve 1685. évi instrukcióval pontosan megegyező szövegrészeket emeltük ki, félkövér dőlt betűkkel az ezen passzusokhoz tartozó hasonló értelmű szavakat. Az 1672-es törcsvári utasítással való különösen nagyarányú egyezés miatt csak az attól való eltéréseket jeleztük: aláhúzással az abban hiányzó részeket, szögletes zárójelben (amennyiben lapalji hivatkozásban nem mondjuk azt, hogy ott a sérült szöveg kiegészítése olvahastó) az abban megjelenő többletet, szagatott vonalal aláhúzással pedig az eltérő szórendet; hangzásbeli különbségeket, továbbá az „és”/”s” szavak felcserelését nem jeleztünk.

Instructio pro egregio domino Georgio Pünkösdi, tricesimatori suae Caelsitudinus Principalis
Torcsvariensi et in anno 1658 extradata

[1.] Mivelhogy az harmincadosoknak sokféle vigyázásoknak kell lennie [sokféle kell vigyázniok], mellyek mind minékünk [fiscusunk], s mind penig országu[ai]nknak közönséges hasznát vészik [nézik],⁴⁷ annak okáért az mi harmincadunknak jövedelmének beszolgáltatása hogy jobb móddal és hasznosban lehessen, akarjuk [kévántatik], hogy az harmincados az ő hűségéről [és hozzánk való kötelességéről] megemlékezzék, és az [igaz] **vectigal szerint** mindenféle [kereskedő] rendekre[en], kik marhájokkal [az] óréa bízattatott harmincadja alatt alá és fel járnak, igazan és híven az harmincadot exigálja [és exigáltassa], hogyha **peniglen az vectigalban valami marha nevezet szerint nem találatnék megírva, az áros emberek fide**

⁴⁷ 1685-ban is a „vészik” szó helyett „nézik” volt írva.. K.: Utasítás 1685. 130.

mediante az harmincadosnak tartozzanak megmondani, hány forint ára marha legyen, és az szerint minden forintból ötödfél [fél] pénzt exigáljon és registrumban diligenter inscribáljon.⁴⁸

[Fol. 12v] [2.] Az harmincad megvételében penig ilyen módot tartson, hogy sem úrnak, sem nemes embernek, sem egyéb akármilyen renden valóknak, valakik akármely féle marhát kereskedésnek okáért az harmincadra visznek, az harmincadját meg ne engedje, hanem mindezekben [mindeneken indifferenter] megvegye[n], azokon kívül azoknál az harmincad megengedéséről levelünk vagyon, kiktől az mi levelünket előkérje, és mását vévén hiteles emberek által avagy jelenlétekben menedékül magának megtartsa, [és] számadásakorán vagy egyéb időben is, mikor egyéb sókamarákról vagy harmincadokról kibocsátott cédulákat tőle kívánják, előhossza(!), sőt valami[k]től (!) megharmincadolnak, mindeneket nominanter felírjon, úgy[is] adja be ratioját. Az szélben levő harmincadosok peniglen az derék leveleket **elvévén** [mely mi tőlünk adatott volt az harminczad elengedéséről,] in specie tartozzanak ratiojok mellé producálni.⁴⁹

[3.] Azt is akarjuk, hogy mindenféle marhától, melyet az **mi** harmincadunkra visznek, cédulát adjon róla, hogy azt az cédulát az szomszéd harmincadokra ha viszik az áros [elvivén az kereskedő] emberek, annak [fol. 13r] az szomszéd harmincados mását [vagy magát el]végye, és így az kereskedő embert [neki mást adván,] békével [el]bocsássa. Használni fog ez is mind maga igazságáért, s mind az harmincadra menőknek[okon kereskedőknek] refrenalásá[ok]ra, ha az harmincadlótól keze írása és pecsége alatt minden harmincadló marhájá[i]val igaz regestrumat vévén s vett [ő is] úgy adjon néki, kit el se mulasson.⁵⁰

[4.] Szokott ez is lenni [esni] gyakorta, hogy az kereskedő emberek, mikor az harmincadosnak tunyaságát látják, az harmincadot elkerülik és elszökik, ki [mely] az mi jövödelmünknek fogyatkozására esik. Ennek okáért éjjel-nappal szorgalmatos vigyázása legyen az harmincadosnak, hogy az ne történjék, ha pedig **valamely kereskedő ember marhájával az**

⁴⁸ Az utolsó szó 1672-ben: inseráljon. *EOE*. 15. köt. 287. Vö. az 1591-es utasítás 3. pontjával: „Az áros és minden egyébféle kereskedő embereken szokatlan harminczadot ne vegyen, hanem az szokott és rendelt **vectigál szerént** vegye meg az harminczadot mindenféle marhától; **azmely marha penig az vectigálban nevezet szerent meg nem volna írva, annak válorának az kereskedő embertől végére menjen, és az válóra szerént vegye meg az marhának harminczadját, minden forint ára marhától 3 pénzt.**” Utasítás 1591. 36.

⁴⁹ E pontnak a vége a 14. pont után van beírva.

⁵⁰ Az utolsó mondat 1685-ben így szól: „Hogy penig a suspiciót távoztathassa és a harminczadon járókat jobban megzabolázhassa, a harminczadlótól keze írása és pecsége alatt, minden harminczadló marháiról igaz regestumot vegyen; úgy aszerént a harminczadlónak ő is adjon, melyet rátiójának comprobálására, tempore examinis suae rationis, exactorinknak beadjon, a megharminczadlott marhának fele büntetése alatt.” K.: Utasítás 1685. 130–131.

harmincadot elkerüli, [elszökné] **ha megkaphatja**⁵¹ [ti. azt], minden marháját elvegye, az mivel kereskedett, és magát békével bocsássa, mert ha vigyázatlansága miatt az fiscus[unk] kárt vall, bár azután tudódjék ki is, megvészik rajta.⁵²

[Fol. 13v] [5.] Arra is vigyázzon réá az harmincados és megtiltsa, hogy az kereskedő emberek az ő marhájokat, melytől még nem harmincadlattak, se házokhoz, se szállásokra ne vigyék, hanem elsőben az harmincadló házhoz menjenek véle, és ott [b]leírassák [megharminczadoljanak,] s cédulát vegyenek róla, és eképpen vigyék ahova viszik, mert ha valaki különben cselekszik, marhája elvételével büntetődjék az olyan [temerarius kereskedő személy].

[6.] **Hogyha valamely kereskedő ember marhájával az harmincadot elszökné, h[a]**⁵³ **akkor meg nem kaphatják is, szabadsága légyen az harmincadosnak azután is, az hol réá talál, az szök[tet]ő embert megfogni, és az elszökött marhának [két] harmincadját megvenni,**⁵⁴ **ha pedig az kereskedő ember, ki effélében találtatik, büntelennek mondja magát, tehát jámbor és értelmes személyeket convocaljon[ván] az harmincados, és az zászló alatt törvént lá[tt]a[sson az dologban]**, ha bűnös leszen, büntetődjék, ha nem, békével maradjon].⁵⁵

[7.] Az ország járta utakat és egyéb álutakat [s ösvényeket] is az harmincados igen őriztessen, hogy az [fol. 14r] [ott] kereskedő rendek marhájokkal az harmincadot el ne szökjék, és ha valamely kereskedő vagy egyéb féle embert megkaphat, ki ez országból és az mi és **országunk articulussi és edictumink continentiája és végzése ellen valami megtiltott marhát kivinne**, úgymint **aranyat, ezüstöt**, kénesőt, vadbőrt, lábasmarhát, ökör- és tehénbőrt, mézet és

⁵¹ Vö. az 1591-es utasítás 4. pontjával: „Az **melyet** pedig tisztán rajta **kaphat**, hogy **marhájával elszökte az harminczadot**, azt az régi mód és szokás szerint büntesse törvény szerént.” Utasítás 1591. 36. Ezen pont teljes szövegét lásd alább.

⁵² 1685-ben „megvészik rajta” helyett: „maga cum duplo fizeti meg”, utána pedig a következő bekezdés áll. K.: Utasítás 1685. 131.

⁵³ Az utolsó betű kiszakadt.

⁵⁴ 1685-ben „**harmincadját megvenni**” helyett: „**két harmincadját megvenni**, melyet egészen a mi tárházunkban tartozik administrálni sub poena fidefragii.” Uo.

⁵⁵ Vö. az 1591-es utasítás 4. pontjával: „**Hogyha valamely kereskedő ember marhájával elszöki az harminczadot s ha akkor meg nem kaphatja is, szabadsága leszen azután is, ahol réá talál, az szöktető embert megfogni és az elszöktetett marhának két harminczadját rajta megvenni. Ha pedig az kereskedő, ember, ki ezféle dologban találtatik, büntelennek mondja magát, tehát, jámbor személyeket gyűjtsön be és az zászló alatt törvényt láttasson az dologban.** Az melyet pedig tisztán rajta kaphat, hogy marhájával elszökte az harminczadot, azt az régi mód és szokás szerint büntesse törvény szerént.” Utasítás 1591. 36. 1685-ben a „**lásson az dologban**” szavak helyett (az első tíz szó megegyezvén az 1672-es szöveggel): „**lásson, hogy ha bűnös leszen büntetődjék, ha nem, békével maradjon, törvény előtt pedig az ilyen kereskedő emberrel ne concordáljon sub poena 200 florenorum**”. K.: Utasítás 1685. 131.

viaszat, dutkát, [tallért és egyéb] jó[féle] pénzt és rezet,⁵⁶ [ónot, salétromot, puskaport, töltést, és akármilyen lövő szerszámokat és fegyvert kine engedjen vinni, hanemha arról való levelünket produkálnák.] azmint arról való edictumink is continéálják, azt megfogja és minden [mar]háját⁵⁷ elvég[y]e az articulus szerint.⁵⁸

[8.] **Az harmincadokról** és **sókamarákról**[aknákról] **kibocsátatott schedakat**,⁵⁹ [s régiákat] **melyeket kezében vesznek**, [hez mennek,] **mindenféle** [az] kereskedő emberektől **elvégye, és colligálván**, híven megtartsa, és [szomszéd harminczadosoknak, vámosoknak, kamara szolgáinak ki ne adja, hogy ratiójokat ahhoz képest conformálják, maga rationistái is affélében ne tapasztaltassanak, hogy mással ne colludáljanak, mert ha megtudódik, tisztit, javait amittálja, hanem] az mikor **tőle** [elő]kívánják, **számvévőinknek** igazán [fogyatkozás nélkül] **kezekhez méltóztassa**.⁶⁰[beszolgáltatassa].⁶⁰

⁵⁶ 1685-ben „jó pénzt és rezet” helyett, részben megegyezve az 1672-es toldással: „tallért és egyéb jóféle pénzt és rezet, ónot, salétromot, puskaport, töltést, s akármilyen lövőszerszámokat is, és fegyvert, ki ne engedjen vinni”. Uo. A fegyverexportot ez a szabályzat a 16. pontban tiltja.

⁵⁷ A pótolta betűk kiszakadtak, miképpen a következő szóban is.

⁵⁸ Vö. az 1591-es utasítás 5. pontjával: „Azmi az lónak és egyébféle megtiltott marhának kivételében az ország végezését nézi, abban ő is, servatis de iure servandis, az **ország articulusához tartsa magát** és sem adományért, sem egyéb tekintetért se lovat, se **aranyat**, se **ezüstöt** sem egyéb **megtiltott marhát**, az articulus tartása szerént **ki ne hagyjon vinni**, elválván azoktól az áros emberektől, kik magok keresetiért lovakon kocsikon felmennek, kiken azféle terehvonó lovaktul harminczadot ne végyen.” Utasítás 1591. 36. Az exporttilalomra vonatkozó rendelkezés megtalálható már az 1620-as kincstartói utasításban, amely tiltott áruk kivételének a harminczadosok általi megakadályoztatását is előírja a kincstartónak (de nem nevesíti a lábasmarhát, ökör- és tehénbört, mézet, viaszt, rezet, és a „jó pénzek” közül a dutkát): „**Jó pénznek, aranynak, ezüstnek, vad bőrüknek, kénesőnek és valamelyek az ország végzéséből megtiltassanak, hogy országunkból ne legyen szabad kivinni**, ő kegyelme erős fenyíték alatt sub amissione capitatis oltalmaztassa és vigyáztasson az harminczadosokkal s egyéb rendekkel is **ne legyen szabad kivinni, sub poena confiscationis bonorum.**” Az erdélyi főkincstartó. 42.

⁵⁹ 1685-ben is, miként 1672-ben, utána: „régiaókat”. *EOE*. 15. köt. 288.; K.: Utasítás 1685. 131.

⁶⁰ Vö. az 1591-es utasítás 6–7. pontjaival: „**Az minemű scédák az magyarországi harminczadokon kikelnek**, mely harminczadokat mi árendába neki nem adtunk, **mely scédák az ő kezénél** való harminczadokra **vitetnek**, azokat minden helyeken igazán **beszedesse, meggyűjtse és az mi praefectusunk kezébe**, hűsége alatt **beszolgáltatassa**. Azonképen ő is oly bizonyos maga meghihető pecsėti alatt való scédákat adjon, kiket azok is, kik nála árendában nincsenek, magokszámadására megtarthassanak.” „**Az sókamaráknál** is, az minemű **scédák kibocsátatnak, melyek az ő reá bizo[tt] harmin]czadra vitetnek**, azokat is **elszedesse, meggyűjtse és az praefectusunk kezébe**, hűsége alatt **beszolgáltatassa**”. [1658: „**Az harmincadokról és sókamarákról kibocsátatott schedakat, melyeket kezében vesznek**, mindenféle kereskedő emberektől **elvégye**, és colligálván, híven **megtartsa**, és az mikor tőle kívánják, **számvévőinknek** igazán **kezekhez méltóztassa**.”] Vö. az 1591-es utasítás 8. pontjával: „A mi váradgyai portusunkon való **kamarákról** is, **minemű scédák az só eladásáról kelnek**, azokat is hasonlatosképpen **beszedesse és fogyatkozás nélkül beszolgáltatassa**”. [1658: „**Az harmincadokról és sókamarákról kibocsátatott schedakat**, melyeket kezében vesznek, mindenféle kereskedő emberektől **elvégye, és colligálván**, híven megtartsa, és az mikor tőle kívánják, számvévőinknek igazán **kezekhez méltóztassa**.”] Uo. 1685-ben, részben megegyezvén az 1672. évi toldással: „**számvévőinknek igazán kezekhez méltóztassa**” helyett: „szomszédjai harminczadosoknak vagy vámosoknak s e kamara szolgáinak annál inkább portusi diákoknak ki ne adja, hogy ratiókat ahhoz képest conformálják. Ilyenekben collusiója ne legyen, mert ha megtudódik, tisztit s minden javait amittálja, hanem, amikor tőle **exactorink** kívánják, **igazán, kezekhez**, fogyatkozás nélkül **beszolgáltatassa**.” Utasítás 1591. 36.; K.: Utasítás 1685. 131–132.

[9.] Miérthogy az kamora fiaitól ilyen fraudulentia szokott esni gyakorta, az mághlások az szekereseknek egynéhány számú sókat eladnak, melyet legénysónak hínak, de [fol. 14v] azért az kamaraispán labojában⁶¹ be nem írják, hanem azoknak az árát magoknak usurpálják. Hagyjuk azért, hogy az harmincados afféléket minden szekereken felcirkáljon, és ha kettőnél több só léssen, az harmincados elvégye, az kamaraispán labbojában afféle sónak számát felírja jövődő számadására megtartván.⁶²

[10.] **Az kereskedő embert** az harmincados **se más, maga⁶³ számára** [semmiképpen az eddig bevett usus kívül] **meg ne meriszelje sarcoltatni, h[an]em az kihez kételkedik és valami sorsot [esm]er hozzája[fuk]** ha valamit akkor megtagadott [hogy valami marhájokat megtagadták] volna, sem[minemű] ígéretre[ért], adományért, barátságért meg ne engedje, [hanem az marhát meglátogassa,] (de⁶⁴ kár nélkül), **azki penig jámbor és semmi kétség** [nincs hozzája] hozzája vagy **marhájához nem lehet, sőt békével jött el egynéhány harmincadoson,** vagy marháját egyszer meghánták, **az olyat meg ne háborgassa,** sőt **sóval, vassal és egyéb** [afféle] aprólék[ok]kal kereskedőkön semmit az igaz harmincadja[on kívül] **nélkül** ne végyen, hogy az kereskedők el ne idegenedjenek [keze alatt levő passusokról].⁶⁵

[Fol. 15r] [11.] Ez is szokott lenni, hogy az kereskedő és egyéb rendbeli emberek megvészik az jó háts~~lo~~vakat és egyéb szekeres lovakat is az országban és nyereségre kiviszik eladni, sőt még magok mennek ki rajtok, mintha ott **künn** [ben] nem [adni vagy (!)] akarnának

⁶¹ A lábócédula a sókamarák kiviteli engedélye volt. Ember: *Az újkori magyar közigazgatás.* 456.

⁶² 1685-ben: „**A kamara fiai** és portusi deákok is **szoktanak ilyen fraudulentiaival élni: a szekereseknek,** vagy hajókra, **czédula nélkül, egynéhány számú sókat el szoktanak adni, de azért lábó-czédulákban** elbocsátott sók közé **nem szokták beírni, melyeknek árokat magok számokra tartják. Hagyjuk azért, hogy efféléket minden szekereken** és hajókon **felkeressen, ha a fél sónál több só találtatik, elvégye, és a lábó-czédulák hátára felírja,** sub poena fidefragii ratiocináljon róla, az ilyen lábó-czédulákat, ratiója mellett, *fiscalis exactorinknak tartozzék beadni.*” K.: Utasítás 1685. 132.

⁶³ Előtte vélhetőleg kimaradt: „se”.

⁶⁴ Előtte az 1591., ill. 1685. évi instrukcióban a következő szövegrész olvasható: „szabad legyen marháját meglátni”, ill. „hanem a marhát meglátogassa”, amelyek közül az egyik – vagy amelyekhez hasonló értelmű szövegrész – nyilván véletlenül kimaradt az 1658-es példányból. Utasítás 1591. 37.; K.: Utasítás 1685. 139.

⁶⁵ Vö. az 1591-es utasítás 9. pontjával: „**Az kereskedő embereket maga hasznáért,** avagy **valami reájok való haragért** bosszúságért **meg ne saczoltassa,** meg se hányja márhájókat, **hanem amelyikhez kételkedik és valami** megtagadott marhából **sort ismerne hozzá, szabad legyen marháját meglátni, de kár nélkül. Az ki penig jámbor és semmi kétség nem lehet marhájához, sőt egynéhány harminczadoson békével eljött, az olyant meg ne háborítsa.** És ezekben úgy viselje magát, az utána való harminczadosoknak is azonképen meghagyja, hogy mi előnkben ő felőle gyakorta méltó panaszok ne jöjjenek, ha penig valakitől azféle dolgokért méltó panasz jönne reá, tartozzék annak az mi praefectusunk és számadónk előtt törvényt állani.” Utasítás 1591. 36–37. 1685-ben a „hanem” szó előtt ez áll: „**A kereskedő embereket maga számára megsarcoltatni,** huzássalvonással, articulus felett, czédulapénz-exigálással erőltetni **ne merészelve,** avagy per contractum et compositionem elbocsátani meg ne próbálja”, a bekezdés után pedig még ez: „keze alatt való passusról, se penig őket ne böcstelenítsék, külömben cselekedvén, kemény büntetésünköt fogja magán tapasztalni”, a „sőt sóval, vassal és egyéb aprólékkal kereskedőkön semmit az igaz harmincadja nélkül ne végyen” rész pedig hiányzik. 168 K.: Utasítás 1685. 132.

eladni, hanem magok szükségére megtartani, de azért ugyan eladják ott künn [oda be] és kereskednek véle[k], affélé[k]re azért szorgalmasan vigyázzon az harmincados mind éjjel-nappal, hogy ki [be] ne vihessék [se egy felé, se más felé való országokra], azok[tól meg]vá[!]v[a, kiknél l]eve[l]ünk⁶⁶ léssen az kivitelnek megengedéséről, [nem különben értsen akármi egyéb lovak felől is].

[12.] Az harmincados se maga egyedül, sem penig mással társalkodván semminemű kereskedést ne merészeljen indítani, sem az mi harmincadunknak jövedelméből, pénzéből másnak kereskedésre adni, sub pöena amissionis capitis et omnium bonorum, hanem azhova rendeljük, oda szolgáltatassa cantoronként, és jövendő számadására attul, azkinek adminisztrálja, magának menedéket vegyen [az mint elrendeltetett, holnaponként tárházunkba adminisztrálja, mi tőlünk quietantiákat vévén adminisztrálásáról].

[Fol. 15v] [13.] Az szomszéd harmincadossal az schedak percipiálásában, testituálásában ne consenciáljon az mi jövedelmünknek fogyatkozására sub amissione honoris et officii, se propria schedájával ne éljen. [Kin az országban Brassón kívül kereskedő minden rendeknek propria schedát ne adjon, hogy valamiképpen megkárosíttassanak, sub poena fl. 200] hanem az mi számvevőinktől végyen harmincadra⁶⁷ való [regia] schedakat, melyeken egy pecsét léssen az mi címerünk és nevünk alatt, [omissákat is ne tegyen sub poena dupli,] maga tisztiben [pedig] continuus légyen, szolgáljára ne bízsa hites [reversalisos] rationistáján kívül annak [az proventus] percipiálását [és semminemű cselédire], semmiféle kárunkkal magának[, sem másoknak] hasznot, [bará]tot⁶⁸ ne szerezzen, [szerezni igen] eltávoztassa[on] [rationistákat pedig jó zálogos hiteleseket tartson, kik is nekünk erős reversálissal legyenek kötelesek].

[14.] Angariatim esztendőnként elkezdvén ennekutána particularis regestrumát exactorink kezébe adminisztrálja és minden perceptiokról, erogatiokról való quitantiás mandatuminkat ratioja mellé exhibéálja. In fine autem derék regestrumát ad diem 10 Januarii anni sequentis személve szerint comportalván (!) elegendő számot adni tartozzék, alioquin ha praefixus diest elnegligálja, salariomának [fol. 16r] fele fizetése elvesztésével büntetődjék.

⁶⁶ Előtte kb. 4 szó kiszakadt; a mondatot az 1672-es és 1685-os utasítás alapján egészítettük ki. *EOE*. 15. köt. 289.; K.: Utasítás 1685. 132.

⁶⁷ Innen kezdve a fentmaradt példányban új bekezdés következik, de az 1685-os utasítás alapján és értelem szerint is e szóval az előző mondat kellene folytatódjon. Uo.

⁶⁸ A szó első része, továbbá a bekezdés utolsó szava betűinek egy része kiszakadt, amelyeket az 1685-os utasítás alapján pótolunk. Uo.

[2b] Az második részéhez az instructionak tartozik ez is: **hogy pedig az urak és nemesek közül inkább megtudhassa, kik küldjék marhájukat [magok majorságát] az harmincadon által, vagy kiknek legyen kereskedéshez[re való] marhájok, abból mindenképpen tartsa az 1632. esztendőbeli Fejervarat adatott articulushoz magát – articulus 30.—[az approbata constitutiókban az harminczadok állapotjáról irott negyedik és ötödik articulusokat olvassa meg, s ahoz tartsa magát.]**

[15.] Szoktanak ilyen cautioval sokan [is] élni az lábas marhának kivitelében és harmincad[jának elkerülésében, hogy]⁶⁹ szekerek eleiben ugyan feles számú marhákat fogv[at]án, valami szabados kereskedés szín alatt levő marha kivitelében praetextussa színével [s] odaki [be] eladják és így is az harmincadbeli proventum[s]unkat defalcálják, mind pedig az mi és országunk arról való constitutioit és edictuminkat transgrediálják. Reá vigyázzon annak okáért [azért] az harmincados szorgalmatosan, valakik ilyen praetextus alatt kereskedő emberek találatnának, [fol. 16v] az olyan[okat] embereket arestálja és nekünk vagy eleiben rendeltetett (?) tisztviselőinknek értés[ünk]re adja és törvény szerint meg is büntesse, melyet úgy vehet eszébe, hogyha mind⁷⁰ kinek-kinek mind kimenetelében és [mind] békjövételében szorgalmatosan vigyázásása (!) lészen.⁷¹

[16.] Semminemű fegyvert ki ne hagyjon kereskedésre vinni, sőt onnat kívül is akármi névvel nevezendő fegyvert, lövő szerszámot hozzanak is bé, de míg hírünk ké nem teszi, tüllünk nem ért(?), el ne bocsássa semminemű [...]⁷² talál, elvegye, hogy így országunkbéli bányabeli jövedelmünk azzal is ne minualtassék. Azmi [Hogyha] pedig [valamik] itt írva nem volna [találatnák lenni, azt], az maga industriájára [jó indulatjára] bízunk, intvén, hogy mindenekben [mi]nekünk tartazó kötelességünk[e] (!) szerint igazán és híven cselekedjék.⁷³ **Ha mikor nestet, nuszot avagy hiúzbórt akár gereznában, akár pedig egyenként találnak hozni avagy egyéb fejedelemnek [fol. 17r] való marhát, az olyanaka[t]⁷⁴ addig el ne bocsássa másfelé, hanem egye[ne]sen⁷⁵ önagyságához igazítsa [hozzánk dirigálja] és küldje, avagy megírja, micsoda marhával érkeztenek, és ha önagyságok meg nem veszik, [nekünk**

⁶⁹ A kiszakadt részeket az 1672-es és 1685-ös instrukció alapján rekonstruáltuk. Uo. 133.; EOE. 15. köt. 290.

⁷⁰ Ez a szó fölöslegesnek tűnik.

⁷¹ Az 1672-es utasítás még három további pontot tartalmaz. Uo. 290..

⁷² Kb. 4–5 szó kiszakadt; az utolsó rész talán a bányatermékek, vélhetőleg főleg a már fentebb tiltott arany, ezüst, higany, réz kivitelét vagy behozatalát nem engedélyezte.

⁷³ Ez a mondat 1672-ben az irat végén, a fizetéseket taglaló rész előtt olvasható. EOE. 15. köt. 293.

⁷⁴ Az utolsó betű kiszakadt.

⁷⁵ A két betű kiszakadt.

szükségesek lesznek, arról tudósítjuk, ha nem is, értésére adjuk], **annakutánna** [úgy] **adhassák** [ei], **azkinek akarják; hasanlóképpen ha lovat jó** találnak hozni, **ab**[zok]ban is azon módot **observaljon**.

[17.] Az szélben lévő harmincadokra tartozandó ezek[...]⁷⁶ **az ösvényeknek és álutak**[nak **bévágatások felől a tis**]ztek⁷⁷ **őnagysága** [**kegyelmes?**]⁷⁸ **parancsolatja** [mi mandatumink] **mellett solemniter hiteles nemes emberek által requirálja, admonéalja**[tassa] **és az ország articulussira emlékeztesse, azoktól hitők és pecsétek alatt való** testimonialist vegyen **sepecifice denominálván, és(?) ha** hol végére mehet afféle **nyitott** [ál]utaknak, melyek **az őnagysága** [mi] **harmincadjá**[unk]nak ártalmára **valók volnának** és az ország articulussival **ellenkeznének, melyet ha az tisztek posthabeáln**[án]ak, **őnagyságát** tudósítani [minket] el ne mulassa.

[Fol. 17v] [18.] Az [járó] utakra, ösvényekre [is] szorgalmatos vigyázása légyen, és az ország articulusa szerint ha **ki** csak marhája lát[ogat]ására mégyen [a havasokra], azt békével bocsássa, ha bizonyoson tudhatja, de ha ki egyéb dologban jár **az** [és] harmincadon[ra], hírt nem tévén menni akar, **ha bír véle**, egyáltaljában megfogassa, ha peniglen nemes ember, az olyanoknak neveket **írná fel küldje** (!) [felírván, tudósítson bennünket], **mert arról 1633. esztendőbeli emanaltatott erős articulus** **vagyon**.⁷⁹

Az kik marhájokat [legeltetésnek praetextusával]⁸⁰ **hajtják az** havasaly [avagy moldvai] **határba, különben semmiképpen** [meg] **ne engedje, hanem az harmincadra betérni kényszerítse, azhol marhájoknak számát [igazán] felírassa** [, maga is regestumot tartván róla, igen] **és arra szorgalamatosan réa vigyzzon, ha azon szerént hajt**[j]ották[-e] marhájokat vissza, **azmint elvittek vagy nem, és ha comperiáltatik igazán, hogy az legeltetésnek praetextusával ott benn mind el találta volna adni, nem lévén különben mód az [meg]büntetésben, citáltassa az ország articulusa szerint az vár**[fol. 18r]**megye székire** [competens forumjára] **és prosequálja törvénnyel, ha peniglen valami részét adta el, [és]**⁸¹ **az**

⁷⁶ Kb. 2–4 betű kiszakadt.

⁷⁷ A zárójelben levő részek kiszakadtak; a kiegészítés az 1672-es és 1685-ös instrukció alapján történt. Uo. 291.; K.: Utasítás 1685. 133.

⁷⁸ A rövidítettnek látszó szó felső része kiszakadt.

⁷⁹ Utána esetleg egy szó kiszakadt.

⁸⁰ A szavak felső részei nagyrészt kiszakadtak, a betűcsonkokat az 1685-ös irat alapján egészítettük ki, de a második szó (amely helyén 1672-ben „okáért” áll) végződésében bizonytalanok vagyunk. K.: Utasítás 1685. 134.; EOE. 15. köt. 291.

⁸¹ Kb. 1–3 betű kiszakadt; a kiegészítés az 1672-es utasítás alapján történt. Uo.

többit visszahajtott[j]a, azon marhá[ka]t confiscáljon[a ide értetvén az ott ben telettetett marhák is].

[19.] Ha valami[ely uratlan] havasalföldi [vagy moldvai] ember szabad akaratja szerint akar bemen[n]i⁸² Havasalföldébe, avagy penig havasa[lji?]⁸³ [hazájában, vagy más oda be való] emberek vinnék be is, [mindentől két-]két forintat végyen r[aj]ta és [úgy] békével bocsássá, ha penig marháj[a]⁸⁴ vagyon, abból az [igaz] harmincad[ot] szerint exigálja [, azoknak pedig az itt való tiszteinktől avagy azoktól, a ki földén laktanak, testimoniumok legyen. Az itt valókat is, kiváltképpen fogarasföldi jobbágyinkat udvarbiránk testimoniuma nélkül ki ne bocsásson].

[Mínthogy az]⁸⁵ derék o[r]szág útján kí[vül is vagynak lovas ösvények,]⁸⁶ többi között mind az beztercei, ki mind Ilova, s mind Moldova felől bejöhetnek az országba, ha azért történik az, hogy valamely áros ember ezen vagy más [oly] álutakon hozna marhát bé, holott harmincadosok nincsenek, bár szinte ott az vámot akár [vagy] harmincadot megadná[ta] is az városnak vagy másoknak az fiscuson kívül, de ha fiscusunknak meg nem harmincadlott, megvegye rajtok, valahol réájok talál, kire igen-igen réa vigyázzon.

[Fol. 18v] [20.] Hallunk olyan[t i]s, hogy sokak hoznak nuszt és e[gyé]b béléseket Lengyel országból, mind az colosvari kalmárok, s mind mások, de az ratiojokban nem látjuk exactorinknak, hogy [o]lyanról való proventust administráln[á]nak, azért erre is vigyázzon harmincadosunk, az olyannak harmincadját el ne lopják rajtunk, sőt azkit eddig hordattanak volna is ki [effé?]le vadb[ör]öket, inquiraltass[a? ...]⁸⁷ adták(?) meg harmincadját [... és akik?]⁸⁸ nem adták, megvegye rajtok az ország ariculusa szerint. Secus non facturi.⁸⁹

Datum Albae Juliae, die 26 Maii 1658.

Joannes Kendi m. p.

⁸² 1-2 betű kiszakadt.

⁸³ A zárójelben levő betűk kiszakadtak.

⁸⁴ Az utolsó betű kiszakadt; a kiegészítés az 1672-es utasítás alapján történt. Uo.

⁸⁵ Kb. 2–3 szó kiszakadt; a kiegészítés, miként e bekezdésben a következő két alkalommal, az 1672-es utasítás alapján történt. Uo.

⁸⁶ Kb. 2–4 szó kiszakadt.

⁸⁷ Kb. 3–5 szó kiszakadt

⁸⁸ Kb. 1–2 szó kiszakadt.

⁸⁹ Az 1672-es utasítás még három további pontot tartalmaz. Uo. 292–293.

Források

Román Nemzeti Levéltár, Beszterce Megyei Hivatal, Beszterce, Iuliu Marțian személyi gyűjtemény (Colecția personală Iulian Marțian), LIV/169. csomag, 18. sz.

Hivatkozott szakirodalom

A.: Brandenburgi Katalin.

A. A.: Brandenburgi Katalin és a diplomácia. 3. közlemény. *Történelmi Tár*, [21] (1898) 461–462.

— a: Az erdélyi sókamarák.

— a — o —: Utasítások az erdélyi sókamarák és sókikötők részére 1664/5-ből. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 4 (1897) 168–189.

A balázsfalvi udvarbíró.

Erdélyi fejedelmi utasítás a balázsfalvi udvarbíró részére 1670-ből. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 6 (1899) 262–267.

A kövári udvarbíró.

A kövári udvarbíró 1604-iki utasítása. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 6 (1899) 413–418.

A marosujvári sókikötő.

Utasítás a marosujvári sókikötő számvevője részére 1669-ből. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 6 (1899) 228–229.

Acsády: *Magyarország pénzügyei*.

Acsády Ignác: *Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 1526–64*. Athenaeum R. Társulat, Budapest, 1888.

Az ebesfalvi tiszttartó.

Az ebesfalvi tiszttartó utasítása 1630-ból. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 6 (1899) 324–325.

Az erdélyi főkincstartó.

Az erdélyi főkincstartó 1620-iki utasítása. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 5 (1898) 41–43.

Balló: A székelyek.

Balló István: Adatok a székelyek történetéhez. *Történelmi Tár*, 1 (1900) 134–140.

Bethlen F.: *Erdély története*. 2. köt.

Bethlen Farkas: *Erdély története*. 2. köt. *A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538–1571)*. II–V. könyv. Ford. Bodor András. Jegyz. Kruppa Tamás. Szerk. Jankovics József Enciklopédia Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület. Budapest–Kolozsvár 2002.

Bethlen, W.: *Historia*. Tom. 2.

Bethlen, Wolfgangus: *Historia de rebus Transsylvanicis*. Tom. 2. Martinus Hochmeister, Cibinii, 1782.

Bethlen J.: *Erdély története*.

Bethlen János: *Erdély története 1629–1673*. Fordította P. Vásárhelyi Judit. Az utószót és a jegyzeteket írta Jankovics József. A mutatókat összeállította Jankovics József – Nyerges Judit. Balassi Kiadó, Budapest, 1993.

Biró: *Erdély követei*.

Biró Vencel: *Erdély követei a portán*. Minerva, Kolozsvár, 1921.

Bogdándi (szerk.): *Kolozsmonostor*.

Bogdándi Zsolt (mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi): *A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori jegyzőkönyvei*. 1. köt. 1326–1590. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2018. (Erdélyi Történelmi Adatok X. 1.)

Csáki: Kendi János.

Csáki Árpád: Kendi János, Apafi Mihály fejedelem ítélőmestere (1661–1677). In: *A Maros megyei magyarság történetéből. Tanulmányok*. 3. köt. Szerk. Pál-Antal Sándor – Simon Zsolt. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2012. 42–52.

Demény: Regimul tricesimelor.

Demény, Lidia: Regimul tricesimelor și punctelor vama din Transilvania în perioada principatului autonom. *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 7 (1974) 207–221.

Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt. Bd. 2.

Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt. *Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und der Böhmisches Hofkanzlei (1749)*. Bd. 2. *Aktenstücke 1491–1681*. Hrsg. Thomas Fellner – Heinrich Kretschmayr. Adolf Holzhausen, Wien, 1907. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 6.)

Ember: *Az újkori magyar közigazgatás*.

Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, Budapest, 1946. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)

EOE. 1–16. köt.

Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi országgyűlési emlékek / Monumenta comitialia regni Transylvaniae*. 1–16. köt. 1540–1679. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1875–1893. (Monumenta Hungariae historica, 3. Monumenta comitialia regni Hungariae / Magyar történelmi emlékek, 3. Magyar országgyűlési emlékek)

Fazekas: *A Magyar Kancellária*.

Fazekas István: *A Magyar (Udvári) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest, 2018.

Gecsényi: Harmincadvizsgálat.

Gecsényi Lajos: Nyugat-Magyarország kereskedelmi viszonyai egy harmincadvizsgálat tükrében (1668). In: Uő: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára–Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008. 363–377.

Horváth: Magyar regesták.

Horváth Mihály: Magyar regesták a szepesi káptalan, jászai s leleszi conventek, Kassa és Sopron városok s több magánosok levéltáraiból s gyűjteményeiből. 1228–1634. II. közlemény. *Magyar Történelmi Tár*, 11 (1862) 125–196.

Imreh: Mezőgazdasági rendtartások.

Imreh István: Mezőgazdasági rendtartások, egyezségek, utasítások (1580–1635). *Erdélyi Múzeum*, 53 (1991) 29–50.

Jakó (bev., jegyz.): *A dézsma*.

Jakó Zsigmond (bev., jegyz.): *Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1945. (Erdélyi Történelmi Adatok V. 2.)

Jakó: Az erdélyi vajdák.

Jakó Zsigmond: Az erdélyi vajdák kinevezéséről. In: Uő: *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1997. (METEM könyvek 18.) 75–90.

K.: Utasítás 1685.

K. K.: Egy erdélyi fő-harminczados utasítása 1685-ből. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 4 (1897) 130–135.

Kárffy: Dobó István.

Kárffy Ödön: Adatok Dobó István életéhez. *Történelmi Tár*, új folyam, 6 (1905) 434–446.

Kenyeres (szerk., bev.): *Uradalmi utasítások*.

Kenyeres István (szerk., bev.) – Kis Péter (a szerkesztésben közreműködött) – Babcsányi István – Ligeti Zsuzsa – Sarusi Kiss Béla (munkatársak): *XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére*. 1–2. köt. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 2002. (Fons könyvek 2.)

Kenyeres: I. Ferdinánd reformjai.

Kenyeres István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. *Történelmi Szemle* 45 (2003) 61–92.

Koncz: A huszti vár.

Koncz József (közli): Teleki Mihály utasítása a huszti vár kapitánya és várnagyai számára, 1669-ből. *Hadtörténelmi Közlemények*, 6 (1893) 292–296.

Koncz: Huszt.

Koncz József (közli): Apaffy Mihály fejedelem utasításai Huszt várára nézve. *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894) 281–284.

Kruppa: Miksa főherceg terve.

Kruppa Tamás: Miksa főherceg erdélyi kormányzóságának terve. Az erdélyi Habsburg-kormányzat felállításának kérdéséhez (1597–1602). *Századok*, 145 (2011) 817–845.

MOE. 1. köt.

Fraknói Vilmos (szerk.): *Magyar Országgyűlési Emlékek / Monumenta Comitalia Regni Hungariae*. 1. köt. (1526–1536.) Ráth Mór, Budapest, 1874. (Monumenta Hungariae historica, 3. Monumenta comitalia regni Hungariae / Magyar történelmi emlékek, 3. Magyar országgyűlési emlékek 1.)

Makkai (s. a. r., bev.): *I. Rákóczi György iratai.*

Makkai László (s. a. r., bev.): *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.

Maksay: *A Magyar Kamara.*

Maksay Ferenc: *A Magyar Kamara Archívuma.* Szerk. Buzási János. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1992. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 8.)

Manolescu: *Comerțul Țării Românești.*

Radu, Manolescu: *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI).* București, 1965.

Nagy: *A Magyar Kamara.*

Nagy István: *A Magyar Kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlődése Mohács után 1528–1686.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 11.)

Oborni: Várkapitányi utasítások.

Oborni Teréz: Várkapitányi és officiális utasítások a 16. századi Érsekújvárból. In: E. Kovács Péter – Kalmár János – V. Molnár László (szerk.): *Unger Mátyás emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Mátyás negyedszázados egyetemi történésztanári működése emlékére, és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából.* Budapest–Eger: MTA Történettudományi Intézet–Heves Megyei Levéltár. 1991. 99–108.

Oborni: *Erdély pénzügyei.*

Oborni Teréz: *Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt, 1552–1556.* Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 2002. (Fons könyvek 1.)

Oborni: Bethlen Gábor.

Oborni Teréz: Bethlen Gábor utasítása helytartójának, Bethlen Istvánnak (1620). *Történelmi Szemle*, 49 (2007) 249–262.

Pálffy: A veszprémi végvár.

Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: Tóth G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 1998. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9.) 91–190.

Pálffy: *A győri főkapitányság*.

Pálffy Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598*. Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltára, Győr, 1999.

Pray: *Annales*. Pars 5.

Pray, Georgius: *Annales regum Hungariae ab anno Christi MDXVI. ad annum MDLXIV deducti*. Pars 5. Augustinus Bernardi, Vindobonae, 1770.

Prodan: *Iobăgia în sec. XVI*. 2. köt.

Prodan, D[avid]: *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. 2. köt. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968.

R. Kiss: *A helytartótanács*.

R. Kiss István: *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve*. A M[agyar] Tud[ományos] Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1908.

Rozsnyay Dávid.

Rozsnyay Dávid, *az utolsó török deák, történeti maradványai*. Összeszedte s jegyzetekkel és oklevéltárral kísérve kiadta Szilágyi Sándor. Eggenberger Ferdinánd, Pest, 1867. (Monumenta Hungariae historica, 2. Scriptorum / Magyar történelmi emlékek, 2. Írók 8.)

Sarusi Kiss: Élismesteri és tizedutasítás.

Sarusi Kiss Béla: Élismesteri és tizedutasítás a XVI. század második feléből. Élelemelosztás és tizedszedés Murányban. *Fons*, 9 (2002) 1–3. sz. 203–226.

Simon: Tarifa tricesimală.

Simon Zsolt: Tarifa tricesimală a Transilvaniei din anul 1634. *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu Mureș*, 11 (2008) 221–250.

Simon: Az erdélyi huszadvámok.

Simon Zsolt: Az erdélyi huszadvámok igazgatása a késő középkorban. *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv*, [1] (2016) 333–358.

Strieder: Dernschwam.

Strieder, Jakob: Ein Bericht des Fuggerschen Faktors Hans Dernschwam über den Siebenbürger Salzbergbau um 1528. *Ungarische Jahrbücher* 13 (1933) 259–290.

Szilágyi: Levelek a vörösvári levéltárból.

Szilágyi Sándor (közli): Levelek és államokmányok (1552–1623) a vörösvári levéltárból. *Magyar Történelmi Tár*, 19 (1874) 1–59.

SzOkl. 2–6. köt.

Szabó Károly – Szádeczky Lajos (szerk.): *Székely oklevéltár* (1270–1698). 2–6. köt. A Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága– a Székely történelmi pályadíj-alap felügyelő bizottsága –K. Papp Miklós–Ev. Ref. Kollegium Könyv- és Könyomdája–Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1876–1897.

SzOkl. Új sorozat, 4–5. köt.

Demény Lajos (bev., jegyz.): *Székely oklevéltár*. Új sorozat, 4–5. köt. *Székely népesség-összeírások. 1575–1635*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1998–1999.

SzT. 1–14. köt.

Szabó T. Attila (gyűjt., szerk.) – Vámszer Márta – Kósa Ferenc – Fazekas Emese (főszerk.): *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. 1–14. köt. Kriterion Könyvkiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület–Akadémiai Kiadó, Bukarest–Kolozsvár–Budapest, 1975–2014.

Takáts: A harminczadosok elleni vizsgálat.

Takáts Sándor: A harminczadosok elleni vizsgálat 1560-ban. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 6 (1899) 249–257.

TMÁOK. 7. köt.

Szilády Áron – Szilágyi Sándor (szerk., jegyz.): *Török–magyarkori állam-okmánytár*. 7. köt. Eggenberger Ferdinánd, Pest, 1872. (Török–magyarkori történelmi emlékek. Okmánytár 9.)

Toldy: Csúthi Gáspár.

Toldy Ferenc: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem utasítása új udvarmestere Csúthi Gáspár részére. *Új Magyar Múzeum*, 2. (1851–1852) 1. köt. 683–686.

Trócsányi: *Erdély központi kormányzata*.

Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1980. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 6.)

Trócsányi: *Az erdélyi fejedelemség országgyűlései*.

Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 76.)

Utasítás 1591.

Az erdélyi harminczadosok utasítása 1591-ből. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 6 (1899) 35–37.

Utasítás 1598.

Utasítás az erdélyi kincstartó részére 1598-ból. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 7 (1900) 323–325.

Veress (közrebocsátja): *Báthory István levélváltása*.

Veress Endre (közrebocsátja): *Báthory István király levélváltása az erdélyi kormányral (1581–1585)*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1948. (Monumenta Hungariae Historica, 1. Diplomataria / Magyar történelmi emlékek, 1. Oklevéltárak 42.)

Simon Zsolt, PhD, tudományos főmunkatárs (III. fokozat), a Román Akadémia „Gheorghe Șincai” Társadalom- és Bölcsészettudományi Kutatóintézete, Marosvásárhely, simonzsolti@yahoo.com.